

Головащук А. П.,
кандидат юридичних наук,
м. Київ

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК РІЗНОВИД ПРАВ НОВІТНІХ ПОКОЛІНЬ: ТЕОРІЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

***Анотація.** У підрозділі розглянуто історико-правові аспекти формування різних поколінь прав людини. Окрема увага присвячена правам людини новітніх поколінь у аспекті теорії та нормативно-правової регламентації. Зокрема, досліджено репродуктивні права та їх місце у системі прав людини. Виокремлено декілька підходів до визначення місця репродуктивних прав: перший полягає у розумінні репродуктивних прав як частини права на життя; другий ґрунтується на тому, що репродуктивні права є складником права на здоров'я; третій підхід визначає репродуктивні права як окремий вид немайнових прав особи. Досліджено законодавче закріплення репродуктивних прав у міжнародному праві.*

Вступ

Постійно перебуваючи у розвитку, людство змінюється і з'являються нові форми взаємодії та не досліджені раніше відносини і права людини, які з ними пов'язані.

Питанню дослідження прав людини як соціо-біологічної особи завжди приділялась значна увага у юридичній науці. Права людини – це можливості особи, здатні забезпечити її розвиток у конкретно-історичних умовах, що закріплені як міжнародні стандарти, загальні і рівні для всіх людей і гарантовані законами держави як невідчужувані [19, с. 209].

Унаслідок особливостей історичного розвитку інституту «права людини» різні категорії прав виникали не одночасно, а з'являлися послідовно. Тому в науковій літературі вони були систематизовані в теорію «трьох

покоління прав людини». Спочатку сформувалося перше покоління – покоління природних прав людини; потім друге покоління – покоління гарантій у певних сферах життєдіяльності людини. Під час розвитку та збагачення першого та другого покоління виникло третє – покоління колективних прав (національних меншин, іноземних громадян, жінок, дітей, інвалідів) [24, с. 58].

Права людини – це поняття, до складу якого входять: природні права людини; громадянські і політичні права; соціально-економічні і культурні права. Однак новітні розробки і відкриття у галузях медицини та сучасних технологій звертає увагу юристів на питання захисту та реалізації прав людини, які пов'язані з новітніми науковими відкриттями, а також сприяють появі нових прав людини, які раніше не були дослідженими. Одними з таких прав є репродуктивні права людини. Репродуктивні права пов'язані зі здоров'ям людини та з продовженням роду, тому їх слід розглядати як складник природних прав людини.

Нині необхідні ґрунтовні дослідження історико-правових та теоретико-правових позицій, які зумовлюють процес появи та формування прав новітніх поколінь, а також причини, які зумовлюють їх виникнення.

1. Історико-правові аспекти формування різних поколінь прав людини

Науковці здавна приділяють увагу дослідженню ідеї про права людини. Твердження, які закріплюють рівність людей, цінність та недоторканність людського життя, завжди були у центрі наукових досліджень.

Активно ідею прав людини досліджували у період XVII – XVIII століть, що знайшло своє відображення у теорії природного права. У роботах таких мислителів, як Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, І. Кант та багатьох інших відобразалося утвердження прав людини на життя та свободу.

Фундаментальним нормативно-правовим актом міжнародного рівня, у якому відбулось закріплення ідеї

прав людини, є Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена у резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Цей документ започаткував глобальний процес зміни характеру права і означився утвердженням свободи і справедливості у різних країнах світу.

Досліджуючи ідею прав людини, закономірно виникла необхідність систематизувати здобуті знання, тому виникла теорія трьох поколінь прав людини.

До першого покоління прав відносять особисті та невідчужувані права, зокрема, право на життя, свободу і особисту безпеку та інші. До числа перших нормативно-правових актів, де відбулося закріплення цих прав людини, можна віднести:

- 1) англійські акти Петиція про права (1628 р.), Habeas Corpus Act (1679 р.) та Білль про права (1689 р.);
- 2) Декларація незалежності США (1776 р.);
- 3) Білль про права (США, 1791 р.);
- 4) французька Декларація прав людини і громадянина (1789 р.) та інші.

Якщо права першого покоління це передусім природні права, то права другого покоління є поглибленням особистих і розвитком соціально-економічних прав. Вони можуть розглядатися як розширення та розвиток вихідної ідеї природних прав людини. Друге покоління прав людини сформувалося під впливом змін в економічній сфері країн.

Права другого покоління були закріплені в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Визнання другого покоління прав людини означало суттєві зміни у самій концепції. В основі цих змін лежало позитивне розуміння свободи, як реального здійснення своєї волі нарівні з іншими людьми [10, с. 566].

Визнання третього покоління прав людини зумовлено розвитком перших двох поколінь прав людини та суспільства загалом. Це покоління прав людини називається колективним чи солідарним. Тобто це не

виокремлення нових прав людини, а реалізація особистих, політичних, соціальних, економічних та культурних прав сумісно, окремими групами. Права третього покоління покликані подолати автономію окремих індивідів, що конкурують між собою, і забезпечити соціальну солідарність, що дозволить людям повністю розкрити свій потенціал за допомогою спільної участі в соціальному житті різних співтовариств, до яких вони належать [24, с. 59].

Процеси активного розвитку науки, комп'ютерних технологій, інформатизації, гуманізації, проведення новітніх та технологічно складних досліджень у біології, медицині, космічній сфері започаткували новий етап розвитку права і зумовили появу четвертого покоління прав людини.

В 1996 р. А.П. Семітко запропонував виділити права четвертого покоління, до яких необхідно віднести права людини, пов'язані із здійсненням абортів, евтаназії. Серед науковців немає єдиного погляду стосовно визначення, які саме права слід віднести до прав четвертого покоління. У науковій літературі можемо виділити такі погляди на досліджуване питання:

1) права четвертого покоління розглядають як «право на фізичну свободу»;

2) обмежують правом на самогубство та на евтаназію, причому евтаназію та самогубство розглядають як елементи права на смерть;

3) права четвертого покоління повинні захищати людину від загроз, пов'язаних з експериментами в сфері генетичної спадковості особи, тобто це такі права людини, які пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в сфері біології;

4) деякі науковці зараховують лише інформаційні права та технології;

5) називають четвертим поколінням права людства: право на мир, на ядерну безпеку, космос, екологічні, інформаційні права тощо;

6) виділяють особистісні (соматичні) права як права людини розпоряджатися своїм тілом, в тому числі клонувати;

7) до прав четвертого покоління зараховують право на евтаназію, на зміну статі, на трансплантацію органів, на використання віртуальної інформації, право на клонування;

8) четверте покоління прав людини повинне формуватися на таких засадах: визнання високого статусу особи; прагнення єдності норм права, моралі, релігії під час визначення поведінки як правової; визнання права на індивідуальність особи, що передбачає повагу до особливих потреб людини, які надають їй можливість бути не схожою на інших; установлення суверенності людини щодо держави [1, с. 214–215].

Як зазначає С.В. Несинова, біологічні права (від грецького *bios* – життя, *logos* – слово, наука) – це права, які визначаються біологічною структурою організму людини, його біологічними потребами. Відповідно до наявної класифікації прав людини у науковій літературі до біологічних (соматичних) прав людини і громадянина відносять такі права:

1) право на смерть (включаючи евтаназію);

2) права людини щодо її органів і тканин. Це так звані права людини на вільне розпорядження своїм тілом і тілами близьких людей, на клонування, як усього організму, так і окремих органів, і трансплантацію органів;

3) репродуктивні права людини (позитивного характеру (штучне запліднення) та негативного характеру (аборт, стерилізація, контрацепція));

4) право на зміну статі і вибір статі дитини;

5) право на вживання наркотиків і психотропних речовин та інші права, які, на думку деяких вчених, претендують на закріплення в законодавстві з подальшим розвитком генетики та медицини [12, с. 38].

Четверте покоління прав є новітніми правами людини і пов'язані із розвитком суспільства, науки, техніки,

технологій і відповідних відносин у різних галузях. Без розвитку суспільства досліджувані права не могли б виникнути і сформуватись.

Вивчаючи проблематику новітніх прав людини, необхідно звернути увагу, що вони виникають у тих сферах життя людини, які зазнають найбільших змін у останні два десятиліття. Зокрема, інформаційно-комунікаційні технології, медицина, біотехнології, нанотехнології, штучний інтелект та інші.

Підсумовуючи усе зазначене вище, можемо виділити такі види прав четвертого покоління: право на евтаназію; репродуктивні права; право на трансплантацію; право на донорство; право на зміну статі; право на вибір статі дитини; права у інформаційно-комунікаційній сфері; екологічні права; права, які виникають у космічній галузі, та інші.

Наведений перелік прав не може бути вичерпним, оскільки сьогодні відбувається активний розвиток науки, технологій та техніки. Що своєю чергою буде призводити до появи різноманітних відносин, які необхідно буде врегулювати правом та визначити права учасників таких нових відносин.

2. Характеристика репродуктивних прав людини

Оскільки репродуктивні права людини привернули увагу правників відносно нещодавно, виникає потреба визначити місце цих прав у системі прав людини. У науковій літературі нині немає єдиного розуміння щодо визначення місця репродуктивних прав. Оскільки репродуктивні права у спеціальній літературі розглядаються як пов'язані з іншими особистими немайновими правами, а саме з правом на життя, правом на охорону здоров'я, правом на недоторканність особистого і сімейного життя. Тому існування різних поглядів на репродуктивні права зумовлює наявність декількох підходів до визначення місця репродуктивних прав у

системі особистих немайнових прав людини, а також розумінням того, чи займають досліджувані права окреме місце, є вони складниками інших немайнових прав чи є похідними від них.

Перш ніж перейти до розгляду підходів щодо визначення місця репродуктивних прав, відзначимо, що аналіз міжнародних нормативно-правових актів дозволяє визначити репродуктивні права як комплексні, які включають в себе два складники: 1) право на продовження роду; 2) право на репродуктивне здоров'я. Подібного погляду дотримується О. Хазова, вважаючи, що репродуктивні права є комплексним інститутом, сукупністю повноважень [21, с. 297]. Розглянемо складові елементи репродуктивних прав.

Зміст права на продовження роду, на наш погляд, становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя стосовно того, коли і скільки народжувати дітей, інтервали між їх народженням. Реалізувати право на продовження роду фізична особа може через народження власної дитини, як у природній спосіб, так і застосовуючи допоміжні репродуктивні технології [4, с. 35].

Право на продовження роду тісно взаємопов'язано з правом на репродуктивне здоров'я. Визначення поняття «репродуктивне здоров'я» міститься у Пекінській платформі дій 1995 року, де зазначено: «репродуктивне здоров'я – це стан повного фізичного, розумового і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб або недуг у всіх питаннях, що стосуються репродуктивної системи та її функцій і процесів. Тому репродуктивне здоров'я передбачає, що у людей є можливість мати безпечне статеве життя. Останнє передбачає право чоловіків і жінок бути поінформованими і мати доступ до безпечних, ефективних, доступних і прийнятних методів планування сім'ї за їх вибором, а також інших методів регулювання дітонародження за їх вибором, які не

суперечать закону, і право мати доступ до відповідних послуг у галузі охорони здоров'я, які дозволили б жінкам успішно пройти через етап вагітності та пологів і надали б подружнім парам найкращий шанс мати здорове немовля». Відповідно до викладеного вище визначення репродуктивного здоров'я охорона репродуктивного здоров'я визначається як поєднання методів, способів і послуг, які сприяють репродуктивному здоров'ю та добробуту за рахунок попередження та усунення проблем, пов'язаних з репродуктивним здоров'ям. Охорона репродуктивного здоров'я також включає охорону сексуального здоров'я, метою якої є поліпшення життя і особистих відносин, а не просто надання консультативних та медичних послуг, пов'язаних з репродуктивною функцією і захворюваннями, що передаються статевим шляхом (п. 94) [14].

У науковій літературі висловлена думка, з якою автор погоджується, що репродуктивне здоров'я забезпечує можливість і здатність до відтворення. Все це передбачає право чоловіків та жінок на інформацію і доступ до безпечних, ефективних і прийнятних методів планування сім'ї, а також право доступу до відповідних послуг з охорони здоров'я, які дозволять жінці безпечно перенести вагітність та пологи і надають батькам найкращу можливість народити здорову дитину [3, с. 20].

З огляду на зазначене вище можемо визначити, що репродуктивне здоров'я за своїм змістом охоплює лише один складник – репродуктивну функцію людини, тоді як визначення поняття здоров'я включає в себе загалом усі складники здоров'я людини, у тому числі і репродуктивну функцію. А отже, поняття «репродуктивне здоров'я» і «здоров'я» будуть співвідноситися між собою як загальне і часткове, тобто репродуктивне здоров'я є частиною загального здоров'я людини. Фізична особа може самостійно розпоряджатися своїм репродуктивним

здоров'ям шляхом застосування передбачених законодавством методів допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ).

Право на репродуктивне здоров'я, на нашу думку, включає в себе:

- право на застосування ДРТ – фізична особа може скористатися допоміжними репродуктивними технологіями відповідно до умов та порядку, визначених законодавством країни;

- право на інформацію про репродуктивні права – фізична особа має отримати усю необхідну їй інформацію про її репродуктивне здоров'я; про діагностику, профілактику та лікування захворювань, пов'язаних із репродуктивною функцією; про методи ДРТ, їх переваги, недоліки та пов'язані з ними ризики; про виникнення можливих ускладнень під час проходження ДРТ;

- право на захист репродуктивних прав. За українським законодавством кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання (ст. 15) [23]. Захист репродуктивних прав фізичної особи здійснюватиметься у судовому порядку.

На думку О.Р. Шишки, зміст репродуктивних прав людини має як позитивний характер (право на материнство та батьківство, право на профілактику та лікування безпліддя, право на штучне запліднення, право на донорство та збереження репродуктивних клітин, право на штучне запліднення й імплантацію ембріона, право на використання методу сурогатного материнства), так і негативний характер (штучне переривання вагітності, стерилізація, контрацепція) [25].

Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити такі підходи до визначення місця репродуктивних прав: перший полягає у розумінні репродуктивних прав як частини права на життя; другий ґрунтується на тому, що репродуктивні права є складником права на охорону

здоров'я; третій підхід визначає репродуктивні права як окремий вид немайнових прав особи [4, с. 37]. Розглянемо кожен з цих підходів та визначимо місце репродуктивних прав у законодавстві України.

Відповідно до першого підходу репродуктивні права розглядаються як частина права на життя. Чинне законодавство України захищає право на життя. Конституцією України визначено, що кожна людина має невіддільне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини (ст. 27) [9]. Цивільним кодексом України встановлено, що фізична особа не може бути позбавлена життя (ст. 281) [23]. Цивільний кодекс України, відносячи право на проведення ДРТ до ст. 281, якою закріплюється право на життя, тим самим визначає це право саме складником права на життя. Однак досліджувані права будуть різнитися за своїм об'єктом. Так, об'єктом права на життя є саме життя як особисте немайнове благо, тоді як об'єктом репродуктивних прав є репродуктивне здоров'я людини. На думку Г.Б. Романовського, безпосереднім призначенням репродуктивних прав є забезпечення продовження життя [18, с. 67]. Досліджуючи проблематику репродуктивних прав, науковець М.М. Малейна доводить хибність першого підходу, зазначаючи, що ставлення до штучного запліднення та імплантації ембріона має відношення до інтересів саме батьків. Зміст права на життя можуть складати тільки ті повноваження, які належать вже існуючому суб'єкту, людині, яка народилась. Повноваження на проведення штучного запліднення, імплантації ембріона не належать, а закріплені за майбутніми батьками, але не як складники права на життя, а як складники права на охорону здоров'я [17, с. 59]. Отже, тим самим М.М. Малейна доводить, що репродуктивні права не є складником права на життя, а мають розглядатися як складник права на охорону здоров'я.

Зауважимо, що українське законодавство відносить право на застосування ДРТ до права на життя, але така

позиція видається не зовсім коректною. Оскільки репродуктивні права більше пов'язані з правом на охорону здоров'я, ніж з правом на життя, що доводить правильність другого підходу до визначення місця репродуктивних прав.

Відповідно до другого підходу репродуктивні права розглядають як складник права на охорону здоров'я. У чинному законодавстві України використовуються терміни «право на охорону здоров'я» та «здоров'я». Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-XII від 19 листопада 1992 року дає такі визначення: здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів; охорона здоров'я – це система заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини за максимальної біологічно можливої індивідуальної тривалості життя (ст. 3) [13]. Конституцією України визначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49) [9]. Цивільний кодекс України відносить право на охорону здоров'я до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. Охорона здоров'я забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом (ст. 283) [23]. Об'єктом права на охорону здоров'я є саме здоров'я як особисте немайнове благо людини.

Досліджуючи поняття та зміст права на охорону здоров'я, О.О. Пунда пише, що в основі цього права лежить благо на відносне індивідуальне здоров'я. Виникає досліджуване право одночасно з правом на життя. Вчений виділяє такі структурні елементи цього права: право на охорону здоров'я; право на медичну допомогу; право на медичну інформацію; право на медичне страхування. На його думку, право на охорону здоров'я як особисте немайнове право полягає у сукупності можливостей фізичної особи вільно, на власний розсуд визначити свою

поведінку щодо індивідуального здоров'я. Здійснення права на охорону здоров'я пов'язане з регулюванням відносин щодо провадження споживання блага здоров'я – самостійно або за допомогою інших осіб [16, с. 84].

На думку Е.Е. Мухамедової, репродуктивним правам більшою мірою притаманна природа особистого немайнового права фізичної особи на охорону здоров'я, невіддільним елементом якого вони виступають. Здійснення особою репродуктивних можливостей відбувається в межах реалізації цього особистого немайнового права кожної фізичної особи, а його приватноправове регулювання дає можливість кожній особі самостійно обирати ті чи інші способи реалізації власних можливостей, у тому числі й репродуктивних [11, с. 138].

Подібного погляду дотримується Н. Тяхтій, вважаючи, що репродуктивні права є складником права на охорону здоров'я [22, с. 73].

Зауважимо, що реалізація особою своїх репродуктивних прав дійсно пов'язана з реалізацією права на охорону здоров'я. Також відзначимо про наявність зв'язку між правом на репродуктивне здоров'я і правом на охорону здоров'я. На перший погляд репродуктивні права і справді можуть здаватись невіддільним елементом права на охорону здоров'я, як відзначає Е.Е. Мухамедова, однак різниця у їх об'єктах не дозволяє це стверджувати.

Третього погляду дотримується український вчений Р.О. Стефанчук, вважаючи, що розуміння репродуктивних прав винятково як складника права на охорону здоров'я є доволі вузьким. Водночас тлумачення репродуктивних прав винятково як складника права на життя, також є недопустимим, оскільки право на життя має свою чітко визначену структуру щодо володіння та користування життям для задоволення власних потреб та інтересів. Тому, на його думку, репродуктивні права повинні розглядатись як система відокремлених особистих немайнових прав фізичних осіб, що забезпечують їх

природне існування та спрямовані на здійснення репродуктивної функції фізичних осіб [20, с. 348–349].

Дослідивши три підходи до визначення місця репродуктивних прав, а також погляди різних науковців, та проаналізувавши законодавство України, можемо сформулювати власну позицію.

По-перше, ми погоджуємось з доводами М.М. Малєїної щодо неможливості розгляду репродуктивних прав як частини права на життя. Також підтримуємо думку Р.О. Стефанчука щодо недопустимості тлумачення репродуктивних прав як складника права на життя. Вважаємо, що тільки вже народжена людина має право на життя. Також ми вважаємо позицію Р.О. Стефанчука стосовно виокремлення репродуктивних прав слушною, оскільки це дозволяє визначити їх місце серед інших особистих немайнових прав людини, а також з'ясувати їх об'єкт. Разом з цим автор не поділяє думку Р.О. Стефанчука, що розуміння репродуктивних прав винятково як складника права на охорону здоров'я є доволі вузьким. Оскільки, на наш погляд, репродуктивні права стосуються репродуктивного здоров'я людини, яке своєю чергою є складником здоров'я людини і, як ми зазначали вище, ці два поняття співвідносяться як часткове та загальне. Репродуктивне здоров'я не можна розглядати окремо або відірвано від здоров'я людини загалом. Дійсно, не можна відкидати і прямий зв'язок репродуктивних прав з правом на охорону здоров'я, однак стверджувати, що досліджувані права є саме невіддільним елементом права на охорону здоров'я, ми не можемо, бо зазначені права відрізняються за своїм об'єктом. Репродуктивні права, як й інші особисті немайнові права, відповідно до положень Цивільного кодексу України належать кожній фізичній особі від народження, не мають економічного змісту і тісно пов'язані з фізичною особою (ст. 269) [23]. Репродуктивні права не можуть бути передані іншій фізичній особі з огляду на те, що вони є природною властивістю людини.

Можемо визначити, що репродуктивні права мають бути виділені в окрему підгрупу прав, які пов'язані з правом на охорону здоров'я.

Визначивши місце репродуктивних прав у системі особистих немайнових прав людини, перейдемо до розгляду законодавчого закріплення досліджуваних прав.

Міжнародним нормативно-правовим документом, у якому було закріплено право кожної людини на користування результатами наукового прогресу та їх практичного застосування, є Віденська Декларація та Програма дій, які прийняті Всесвітньою конференцією з прав людини 25 червня 1993 року у Відні. Всесвітня конференція з прав людини у зазначеному документі наголошує, що прогрес у біомедичних і біологічних науках може мати потенційно негативні наслідки для недоторканності, гідності та прав людської особистості, і закликає здійснювати міжнародне співробітництво з метою забезпечення повної поваги прав і гідності людини в цій сфері, що знаходиться в центрі уваги всього людства [2]. Із наведеного положення зрозуміло, що на міжнародному рівні закріплено право кожної людини користуватися результатами наукового прогресу, зокрема і допоміжними репродуктивними технологіями, але таке їх застосування має здійснюватися за умови поваги до прав і гідності людини.

Вперше закріплення поняття репродуктивних прав відбулося у Каїрі у 1994 році на Міжнародній конференції з народонаселення та розвитку, де була прийнята Програма дій, у якій глава 7 присвячена репродуктивним правам і репродуктивному здоров'ю. У Програмі дій визначено, що репродуктивні права охоплюють деякі права людини, які вже визнані у національних законодавствах, міжнародних документах з прав людини та інших відповідних документах ООН, прийнятих на основі консенсусу. Вказані права ґрунтуються на визнанні основного права всіх подружніх пар і окремих осіб вільно приймати рішення стосовно кількості своїх дітей, інтервалів між їх

народженням, часу їх народження і мати для цього необхідну інформацію, засоби і право на досягнення максимально високого рівня репродуктивного здоров'я. Відповідно до положень Програми дій охорона репродуктивного здоров'я визначається як поєднання методів, способів і послуг, які сприяють репродуктивному здоров'ю і благополуччю за рахунок попередження і усунення проблем, пов'язаних з репродуктивним здоров'ям (п. 7.2 та 7.3) [7].

Як стає зрозуміло із положення Програми дій, репродуктивні права людини міжнародним правом визначаються у комплексі, тобто як такі, що пов'язані з іншими правами людини, які раніше вже були визнані та захищені різноманітними міжнародними документами [5, с. 79]. Аналізуючи норми Програми дій, можемо визначити, що основу репродуктивних прав складають права людини, пов'язані із здоров'ям, продовженням свого роду та доступом до необхідної інформації у сфері репродуктивного здоров'я.

Надалі увага питанню репродуктивних прав була приділена на Четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, яка відбулась у Пекіні у 1995 році, де було затверджено Платформу дій, у якій передбачено, що репродуктивні права включають право подружніх пар і окремих осіб приймати рішення стосовно відтворення потомства без будь-якої дискримінації, примушування чи насилля, про що йдеться у документах з прав людини. Під час здійснення цього права подружні пари і окремі особи повинні враховувати потреби своїх існуючих і майбутніх дітей і свою відповідальність перед суспільством (п. 95) [14]. Зазначений документ передбачає свободу особи у питанні народження дітей і продовження свого роду та не допускає порушення прав людини у сфері відтворення потомства.

До числа міжнародних нормативно-правових актів, які захищають репродуктивні права жінок, належить Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації

щодо жінок від 18 грудня 1979 року, яка підписана Україною 17 липня 1980 року і ратифікована 12 березня 1981 року. У преамбулі цієї Конвенції закріплено принцип заборони дискримінації жінки стосовно її ролі у продовженні роду, зазначено про значення внеску жінок у добробут сім'ї та у розвиток суспільства, що до цього часу не одержав повного визнання, соціальне значення материнства та ролі обох батьків у сім'ї та у вихованні дітей і про те, що роль жінки у продовженні роду не повинна бути причиною дискримінації [15].

Конвенцію також слід розглядати і в аспекті захисту жінок від дискримінації у питанні прав, що стосуються репродуктивної сфери. Зокрема, згідно із нормами, закріпленими у цьому міжнародному документі, держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для того, щоб ліквідувати дискримінацію щодо жінок, з тим щоб забезпечити їм доступ до спеціальної інформації освітнього характеру для сприяння забезпеченню здоров'я і добробуту сімей, включаючи інформацію та консультації про планування розміру сім'ї (ст. 10) [15]. Норми цієї Конвенції надають жінкам рівні права з чоловіками на отримання інформації у сфері здоров'я та планування сім'ї, а отже, на отримання повної і достовірної інформації з питань, які стосуються репродуктивного здоров'я, у тому числі і про ефективність, переваги та можливі ризики допоміжних репродуктивних технологій.

Також положення розглядуваної Конвенції спрямоване на захист трудових прав жінок з тим, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема: право на охорону здоров'я та безпечні умови праці, включаючи захист репродуктивної функції; забезпечувати жінкам особливий захист у період вагітності на тих видах робіт, шкідливість яких для здоров'я доведена. Аналізуючи зміст Конвенції, звертаємо увагу на ст.12, якою передбачається вживання державами-сторонами усіх

відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі охорони здоров'я, з тим, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок доступ до медичного обслуговування, зокрема в тому, що стосується планування розміру сім'ї. Жінкам має забезпечуватись відповідне обслуговування в період вагітності, пологів і післяпологовий період, надаючи, коли це необхідно, безплатні послуги [15]. З огляду на зазначене вище можемо констатувати, що Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок забезпечує жінкам рівність у праві на отримання послуг з охорони репродуктивного здоров'я і планування сім'ї. Забезпечує жінкам право визначати кількість дітей, проміжок часу, через який їх народжувати, мати можливість скористатися допоміжними репродуктивними технологіями, а також бути захищеною від примусової вагітності, аборту чи будь-якого іншого порушення її репродуктивних прав. Також жінки мають право на безпечне материнство, тобто на таку медико-соціальну допомогу, яка зводиться до мінімального ризику для її здоров'я та здоров'я дитини в період вагітності, пологів і післяпологовий період [6].

Увагу репродуктивним правам також приділено у Заклику Тегеранської конференції від 13 травня 1968 року. Згідно з положеннями цього документу батьки мають невіддільне право вільно і з почуттям відповідальності визначати число дітей і терміни їх народження [8].

З позиції міжнародного права репродуктивні права були закріплені у низці міжнародних нормативно-правових актів. Однак на міжнародному рівні репродуктивні права не виокремлюються серед інших прав людини у системі особистих немайнових прав і розглядаються як частина права на охорону здоров'я та права на медичну допомогу.

Висновки

Репродуктивні права стосуються життєвих інтересів кожної людини. Їх реалізація залежить від усвідомлення

людьми своїх прав і готовності відстоювати і захищати їх від будь-яких порушень.

Відзначимо, що визначення поняття «репродуктивні права» у наведених вище міжнародних документах є нечітким або відсутнім. Дослідивши законодавство України щодо репродуктивних прав, відзначимо, що у ньому відсутнє визначення поняття «репродуктивні права».

На нашу думку, **репродуктивні права** – це похідні від права на охорону здоров'я особисті немайнові права фізичної особи, які пов'язані з репродуктивним здоров'ям людини і полягають у здатності людини вільно приймати рішення стосовно народження дитини, кількості та інтервалів між народженням дітей, застосування ДРТ. Об'єктом репродуктивних прав є репродуктивне здоров'я людини [4, с. 94].

Репродуктивні права поділяються на два складники: перший – це право на продовження роду, а другий – це право на репродуктивне здоров'я.

Зміст права на продовження роду становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя стосовно того, коли і скільки народжувати дітей, інтервали між їх народженням, а також вирішувати, народжувати дітей у офіційно зареєстрованому шлюбі чи ні. Реалізувати право на продовження роду фізична особа може через народження власної дитини, як у природній спосіб, так і застосовуючи допоміжні репродуктивні технології.

Право на репродуктивне здоров'я включає в себе: право на інформацію про репродуктивні права; право на захист репродуктивних прав; право на застосування ДРТ.

Право на застосування ДРТ означає, що фізична особа може скористатися допоміжними репродуктивними технологіями відповідно до умов та порядку, визначених національним законодавством.

Право на інформацію про репродуктивні права означає, що фізична особа має право отримати усю необхідну їй інформацію про її репродуктивне здоров'я; про діагностику,

профілактику та лікування захворювань, пов'язаних з репродуктивною функцією; про методи ДРТ та їх переваги, недоліки та пов'язані з ними ризики; про виникнення можливих ускладнень під час проходження ДРТ.

Виділимо деякі ознаки, які характеризують репродуктивні права:

1) ці права є загальними для всіх людей і діють поза державою, мають юридичний характер і не можуть бути відібрані за волею держави, тому вони є **природними**;

2) вони належать людині від народження та мають природний характер, тому є **невідчужуваними**;

3) людина наділена досліджуваними правами за своєю природою, а отже, вони є **невід'ємними**;

4) репродуктивні права належать кожній людині, вони є наднаціональними та екстериторіальними діють у будь-який час, а тому є **універсальними**;

5) ці права **визначаються потребами** людини, їх існування є об'єктивним, як наслідок факту народження, і спрямовані на задоволення потреб, без яких людина не в змозі існувати;

6) оскільки досліджувані права не припиняються і не виникають, щоразу вони мають **постійний характер**.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 213–217.

2. Віденська Декларація та Програма дій прийнята Всесвітньою конференцією по правам людини від 25.06.1993 р. (Відень). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_504.

3. Гойда Н.Г., Бісярін О.Ю. Нормативно-правове регулювання діяльності служби планування сім'ї та

збереження репродуктивного здоров'я. *Актуальні питання клінічної практики*. 2012. № 4. С. 20–25.

4. Головащук А.П. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій : дис. ... к.ю.н. 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2017. 258 с.

5. Головащук А.П. Актуальні питання захисту репродуктивних прав людини в умовах сьогодення. *Human Rights: Theory and Practic: collection of scientific papers of First International educational and scientific forum, (Poland, January 23–28, 2017)*. London : IASHE, 2017. P. 78–81.

6. Гончаренко О.М. Права жінки та права дитини: співвідносний аналіз. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: «Право»*. Київ, 2011. Вип. 165, ч. 1. С. 36–40. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnuu_pravo/2011_165_1/11gom.pdf.

7. Доповідь Міжнародної конференції по народонаселенню і розвитку. Програми дій Міжнародної конференції по народонаселенню та розвитку (Каїр, 05–13 вересня 1994 р.). URL: http://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/icpd_rus.pdf.

8. Заклик Тегеранської конференції (Тегеран, 13 трав. 1968 р.). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_900

9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

10. Лазур Я.В. Щодо класифікації прав і свобод людини. *Форум права*. 2011. № 1. С. 565–569.

11. Мухамєдова Е.Е. Репродуктивні права фізичної особи в системі особистих немайнових прав. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 2, т. 25 (64). С. 136–141.

12. Несинова С.В., Князева Ю.С. Нове покоління прав людини: сучасні проблеми класифікації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Юридичні науки.* 2015. № 2. С. 36–42.

13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 4. Ст. 19.

14. Платформи дій = Platform of Action: затверджена у Доповіді Четвертої Всесвітньої конференції по становищу жінок (Пекін, 04–15 вересня 1995 р.). URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/Beijing%20full%20report%20R.pdf>.

15. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція ООН від 18.12.1979 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207/page.

16. Пунда О.О. Поняття та зміст права на здоров'я. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2003. № 3–4 (7–8). С. 58–64.

17. Пунда О.О. Право на життя. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2003. № 2 (6). С. 58–64.

18. Радиш Я.Ф., Поживілова Р.В., Гакало В.В. Репродуктивні права в Україні та країнах СНД: за матеріалами літературних джерел (до проблеми державного регулювання розвитку репродуктивного здоров'я в Україні). *Інвестиції: практика та досвід.* 2011. № 10. С. 66–68.

19. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Еспада, 2009. 752 с.

20. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ : КНТ, 2008. 626 с.

21. Стефанчук Р.О. Репродуктивні права фізичної особи: поняття, система, особливості здійснення. *Вісник Львівського університету. Серія: «Право»*. 2004. Вип. 39. С. 296–304.

22. Тяхтій Н. Репродуктивні особисті немайнові права фізичних осіб. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 70–75.

23. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

24. Шибаніц Д.М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 57–61.

25. Шишка О.Р. Право не існуючого учасника правових відносин як правова фікція. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/prtup/2011_1/pdf/11sopjpf.pdf.